

LECTURA TEOLOGICĂ A „OBSCOLESCENȚEI OMULUI” DE GÜNTHER ANDERS¹

STELIAN PAȘCA-TUȘA
CONSTANTIN-RADU ILIESCU

Abstract:

Although Günther Anders confesses explicitly, in several lines, that he is an atheist, his writing *Obsolescence of Man* lends itself to broad theological readings. By this last statement, we do not mean what the ordinary mind usually accepts. Still, we call “theological reading” the process of going through a given text by a theologian who can discover the theological meanings implicit in its content. If the secular man has evicted God from the world of ideas and, in so doing, has degraded theology to the status of a discipline perfectly demarcated from all other humanistic or exact sciences, we propose, on the contrary, a restoration. The aim of a theological reading is the constitution of understanding and the elucidation of problems without any particular obsession with solutions. The theologian engaged in such an endeavor is a historian of ideas who is concerned with the past, the present, and, above all, the future. The right and capacity of theology to account for everything is axiomatically presumed. Only in this way can we bring theology out of the isolation imposed upon it and restore it to the world as queen of the disciplines of the spirit. Therefore, we assert that the theological reading that we will undertake of the Andersian occasionalism in *The Obsolescence of Man*, will lead to a diagnosis of the degrading state of the world and of man today and will allow us to indicate how to face the terrible assault to which the technological revolution is subjecting all humanity.

Keywords: *obsolescent man, world, apocalypse, technology, omnipotence, minimalization, image/icon, media*

¹ Studiul inițial a fost publicat în limba engleză: „The Theological Reading of The Obsolescence of Man by Gunther Anders,” in: *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 65 (2023), pp. 118-31.

Introducere

Teza pe care este construită *Obsolescența omului*, una din scrierile de referință ale filosofului german Günther Anders, un fenomenolog al tehnologiei², este aceea că mediul în care se află omul s-a schimbat atât de mult încât acesta are dificultăți majore de adaptare și supraviețuire. Ca în experimentul legendar al vechilor greci care încredințaseră niște sugari spre creștere unei turme sălbătice de oi, voind să vadă dacă limbajul, organizarea socială și activitatea intelectuală sunt înnăscute sau dobândite, Günther Anders susține că schimbările care au avut loc în structura lumii au condus la mutații dramatice în chiar natura umană. Potrivit acestuia, omul de azi re trăiește, peste mii de ani, ecoul episodului exemplar din cultura clasică, cu consecințe devastatoare³.

Günther Anders afirmă că lumea s-a schimbat atât de mult, încât gândirea clasică se dovedește neputincioasă: „vechile categorii nu mai pot face față”⁴. Conceptele noastre teoretice nu mai izbutesc să ajungă din urmă noua realitate. Ne confruntăm cu o „modificare a omului ca producător, parte și victimă a lumii sale tehnice”, pe de o parte, iar pe de alta cu „modificarea pe care o cunoaște lumea prin tehnicizarea ei”⁵. Noile concepte, spune filosoful german, „pot sau poate chiar trebuie să fie desemnate ca teologice”⁶. Găsim în această din urmă observație o neașteptată și încurajatoare confirmare a lecturii noastre teologice. *Obsolescența omului* este despre aceste noi realități care așteaptă să fie numite pentru a putea organiza gândirea.

Ideile lansate de Günther Anders nu au fost trecute cu vederea de către contemporanii săi. Pe măsură ce „profețiile” sale⁷ și viziunea pesimistă privitoare la impactul revoluțiilor industriale asupra naturii umane⁸ s-au adeverit, textele filosofului german au suscitat tot mai mult atenția specialiștilor care au împărtășit în cea mai mare măsură observațiile sale. Teme precum „transcendența negativului” și „fenomenologia apocaliptică” s-au dovedit a fi un

² A. MORABIA, „Gunther Anders, a phenomenologist of technology”, în: *Esprit*, 5 (2003), p. 165.

³ U. MELLE, „Anders, Gunther Pessimistic view of the Human Condition”, în: *Tijdschrift voor Filosofie*, 50 (1988) 4, pp. 701-702.

⁴ Günther ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1: *Despre suflet în epoca celei de-a doua revoluții industriale*, trad. de Lorin Ghiman, Tact, Cluj-Napoca, 2013, p. 168.

⁵ Günther ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2: *Despre distrugerea vieții în epoca celei de-a treia revoluții industriale*, trad. de Lorin Ghiman, Tact, Cluj-Napoca, 2016, p. 424.

⁶ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 424.

⁷ R. FIGUIER, „Gunther Anders, the style of a prophet”, în: *Esprit*, 5 (2003), p. 175.

⁸ U. MELLE, „Anders, Gunther Pessimistic view of the Human Condition”, p. 698; T. MEYER, „Gunther Anders. Philosophizing in the era of technological revolutions”, în: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 50 (2002) 9, pp. 836; A. TOSCANO, „The Promethean Gap: Modernism, Machines, and the Obsolescence of Man”, în: *Modernism-Modernity*, 23 (2016) 3, pp. 593-609; A. de TUGLIE, „The Youth Reflection of Gunther Andres: The Point de Depart of the Man without a World”, în: *Comunicazione Filosofica*, 48 (2022), pp. 88-102; A. V. NOSTHOFF și F. MASCHESKI, „Towards a Critical Theory of Digitality: Gunther Anders in the Age of Platform Capitalism and Smart Technocracies”, în: *Constelaciones-Revista de Teoria Critica*, 14 (2022), pp. 322-346.

punct de convergență pentru diferiți cercetători care au analizat atent realitățile descrise de acesta în special în *Obsolescenței omului*, operă publicată în două volume ce au apărut în anii 1952 și 1980⁹ și să identifice substratul etic și religios al gândirii lui Günther Anders¹⁰. Studiul nostru este proiectat în această ultimă direcție de cercetare. Ne propunem să lecturăm conținutul celor două volume ale *Obsolescenței omului* dintr-o perspectivă teologică, fapt care oferă originalitate studiului nostru. În cadrul cercetării noastre vom sublinia îndeosebi acele idei din volumele amintite care se regăsesc cu precădere în spiritualitatea ortodox-răsăriteană pe care părintele profesor Ioan Chirilă, unul din teologii bibliști români specializați pe antropologia biblică cu fundamentare patristică, o promovează în cercetările sale direcționate spre antropologia integrală. De asemenea, vom face apel și la cercetările lui Virgiliu Gheorghe, un cunoscut biofizician român, doctor în bioetică, care a scris despre efectele negative ale televiziunii asupra minții umane. Nu ne propunem să dezvoltăm comparativ ideile comune identificate, ci mai degrabă ne vom rezuma la a indica zonele de convergență. Aprofundarea unor idei sau teme se va putea face ulterior.

Cercetarea noastră va fi orientată spre trei teme fundamentare pentru creștinism: natura, omul și eshatologia pe care, în cadrul demersului nostru o vom intitula *Apocalipsa*, așa cum de altfel o numește și autorul. În cadrul fiecărei secțiunii vom indica principalele reflecții ale autorului pe temele amintite și acolo unde se impune vom interveni pentru a confirma intuiția „teologică” a autorului care s-a declarat pe sine ateu.

Lumea

Vechea dilemă despre ce este mai important, omul sau lumea, și pe care creștinismul o soluționează în favoarea omului chemat să se îndumnezeiască¹¹,

⁹ R. FIGUIER, R. și O. MONGIN, „Why should we read the works of Gunther Anders today? The 20th century, Auschwitz, Hiroshima, Kolyma”, în *Esprit*, 5 (2003), pp. 123-126; Janson DAWSEY, „After Hiroshima: Gunther Anders and the history of anti-nuclear critique”, în: M. GRANT și B. ZIEMANN (eds.), *Understanding the Imaginary War: Culture, Thought and Nuclear Conflict, 1945-1990*, Manchester University Press, Manchester, 2016, pp. 140-164; B. BABICH, „On Gunther Anders, political media theory, and nuclear violence”, în *Philosophy & Social Criticism*, 44 (2018) 10, pp. 1110-1126; C. J. MULLER, „Fragments from the End Times. Gunther Anders has Negative Historical Thinking”, în: *German Studies Review*, 43 (2020) 3, pp. 632-635; J. R. MENDES, „The concept of „Universal apparatus” (Universalapparat) in Gunther Anders”, în: *Trans-Form-Acao*, 44 (2021), pp. 97-116.

¹⁰ J. W. ALVIS, „Transcendence of the Negative: Gunther Anders' Apocalyptic Phenomenology”, în: *Religions*, 8 (2017) 4, p. 59, <https://doi.org/10.3390/rel8040059>, 20.02.2025; E. SCHWARTZ, „Gunther Anders in Silicon Valley: Artificial intelligence and moral atrophy”, în: *Thesis Eleven*, 153 (2019) 1, pp. 94-112; M. LATINI, „Making the invisible visible. Aesthetics and Politics in Gunther Anders and John Heartfield”, în: *Links Rivista di Letteratura e Cultura Tedesca*, 20 (2020), pp. 89-98; S. MUSCH, „Hans Jonas, Gunther Anders, and the Atomic Priesthood: An Exploration into Ethics, Religion and Technology in the Nuclear Age”, în: *Religions* 12 (2001) 9, p. 741, <https://doi.org/10.3390/rel12090741>, 20.02.2025.

¹¹ Pr. Ioan CHIRILĂ, „Dinamica chipului în cadrul lucrării asemănării cu Dumnezeu”, în: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” - Theologia Orthodoxa*, 1-2 (1999), pp. 123-124.

deci să depășească lumea, este redesenată de Günther Anders în favoarea lumii, care devine pe cât de discretă, pe atât de opresivă, exercitând un ascendent în raport cu omul. Compoziția lumii s-a schimbat, astăzi aparatele (Jacques Ellul ar spune „sistemul tehnologic”) sunt materia din care e compusă lumea, iar modul în care funcționează această structură este asemănat hidrei din mitologia greacă¹², cu observația că tehnica este noul tabu. Pentru omul evanghelic, lumea era natura cu toate cele ale ei (Legea și Templul, ocupația romană, comunitatea vie în care se născuse, își ducea zilele și avea să moară), familia care îi dăruise o identitate. Omul obsolescent este modelat de mașini în detrimentul stării sale naturale, care nu este o constantă, sufletul său suferind mutații succesive de-a lungul revoluțiilor industriale.

Din punctul de vedere al mașinilor, lumea este „regatul mecano-eschatologic al fericirii”¹³. Dacă vrem să ne găsim locul în el, noi, oamenii, trebuie să ne asemănăm mașinilor, să devenim piese ale acestora. Iar expansiunea mașinilor devorează insași lumea, în vreme ce se unesc între ele, devenind o singură mașină universală, în raport cu care omul se poziționează ca servitor, pentru că o deservește.

Lumea clasică își datora perenitatea condițiilor ei, printre care timpul și spațiul sunt cele mai ușor de perceput. În termeni care nu sunt departe de folclor, lumea era făcută din depărtare-îngrădire, atât în timp cât și în spațiu. Rolul lor era să-l învețe pe om efortul, victoria și neputința. Sub presiunea tehnologiei, acestea sunt pe cale de a fi iremediabil pierdute. Televiziunea invalidează și spectralizează realitatea lumii, dar și a căminului (lumea mică): depărtarea vine prea aproape, apropierea se depărtează. Are loc o răsturnare și o perturbare a simțului proporțiilor care afectează iremediabil funcționarea intelectului¹⁴. Am intrat, spune Günther Anders, în schizotopia¹⁵, suntem mereu aici și „duși”¹⁶, iar spațiul public ne-a devenit intim cu prețul transformării spațiului nostru intim în spațiu public. Pentru omul obsolescent, lumea este universul comodității livrat de televiziune (sub formă de spectre) și radio, un tsunami de imagini care reconstruiește realul sub forma unui imens acasă, o lume a mărfurilor exigente în care omul a fost prădat de privilegiul antropologic¹⁷.

Starea normală între lume și om trebuie să fie cea de fricțiune. Catastrofele, falimentele, moartea celor dragi, bolile proprii, oprobriul public (adică suferințele dreptului Iov) sunt salvatoare în măsura în care nu ne permit să ne

¹² G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 71.

¹³ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 118.

¹⁴ Virgiliu GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Ed. Institutul de Cercetări Psihosociale și Bioetica, București, 2018, pp. 26-28.

¹⁵ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 787.

¹⁶ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 89.

¹⁷ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 235.

iluzionăm în privința alterității noastre fundamentale în raport cu lumea¹⁸. În absența acestei conștiințe a inadecvării nu-i putem întoarce spatele și ascensiunea noastră spirituală nu poate fi nici măcar imaginată. În schizotopia, lumea s-a preschimbat în obiect de consum prin livrările ei la radio și TV. Este foarte greu să ai o relație de distanță față de o lume pe care o consumi. Pe de altă parte, invocăm lumea prin intermediul radio și TV. Nu are rost să întorci spatele unei lumi asupra căreia ai puteri cvasi-divine¹⁹.

O lume în raport cu care omul este în relație de fricțiune este singura lume care își realizează menirea, aceea de a putea fi experimentată. Esența experimentului autentic este necunoașterea rezultatelor înainte de sfârșitul lui. Le putem anticipa, le putem dori, dar autenticitatea constă tocmai în aceea că pot fi altele decât cele la care ne așteptăm. Pentru a avea loc un experiment, lumea trebuie să opună o „rezistență”, să ia din când în când chip de obstacol. Lumea care ne este livrată ca un unic și uriaș acasă este una confortată, ceva nesperios și inofensiv. Nu mai suntem trecători în ea, ci invitați să rămânem aici pentru totdeauna. De fapt, suntem capturați de lumea distorsionată, plătim prețul acestei derute prin neutralizarea antropologiei noastre: „[...] cel căruia totul îi este în același timp aproape și departe, cel căruia toate îi vin la fel este fie un Dumnezeu indiferent, fie un om complet denaturat”²⁰.

Lumea livrată de media e o fantomă, nici absentă, nici prezentă. E o a treia stare, cu totul nouă, diferită de cea a lumii pentru cel scufundat în ea sau pentru cel care i-a întors spatele prin reclusiunea în pustie. Textul sacru nu ne oferă o descriere a lumii ca miraj, nici îndrumări privind relația noastră cu ceva ce nu e nici adevăr, nici minciună. Iar principala consecință a fantomelor care ne apar ca „lume” este dispariția foamei noastre de interpretare și sens. Nici n-am avea nevoie să interpretăm o lume de fantome ai cărei stăpâni voyeuri credem că suntem²¹. A doua consecință este aceea că lumea livrată tehnologic se comportă ca o matriță atât pentru real, cât și pentru om. Privind modelul, consumatorul crede că vede lumea; reacționând la model, crede că reacționează la lumea însăși. Șabloanele sunt forme de condiționare apriori²² care au cu atât mai mare succes cu cât sunt deghizate în „lume” și „lucruri”, ceea ce face ca presiunea modelării să ne fie imperceptibilă. Climaxul fenomenului matriței este atins atunci când dorințele noastre nu sunt decât reproducerile nevoilor mărfurilor²³, în slujba căreia omul obsolescent s-a pus. Matrița modelează întâmplările reale, dar tot-

¹⁸ Pr. Ioan CHIRILĂ, „O poartă către lumină – moartea ca ieșire din întunericul mărunț/al mărunțșurilor”, în: *Tabor*, 7 (2021), pp. 25-26.

¹⁹ V. GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, pp. 372-374.

²⁰ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 169.

²¹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 158.

²² G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 214.

²³ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 225.

odată aceste „realități” modelează sufletele consumatorilor. Iar a modela înseamnă a lua în captivitate.

Omul

Lumea, așa cum a fost ea cândva organizată de Biserică, pe ruinele lumii păgâne, era o sumă de prilejuri pentru mântuire. Activitatea și repaosul, bunurile, comportamentele, gândirea, aerul timpului, societatea au fost rânduite în lumea Bisericii astfel încât, pe de o parte dimensiunea liturgică să nu dispară niciodată²⁴, dar pe de altă parte oamenii să nu uite că se află în lume, adică într-un spațiu al trecerii, în care amintirea Paradisului este scumpă, iar Numele lui Dumnezeu trebuie chemat neîncetat²⁵.

Din această organizare făcea parte și monopolul pe care Biserica îl avea asupra imaginilor, materializat prin existența icoanelor în locurile publice și în casele oamenilor²⁶. În schimb, omul contemporan este înecat în imagini. Doar că cele de azi, ciuntite de utilizarea metafizică, îl imbecilizează: „fiindcă ele, ca imagini, nu fac vizibile, spre deosebire de texte, niciun fel de relație, ci doar frânturi de lume: prin urmare, arătând lumea, o ascund”²⁷. Dacă icoana arăta lumea nevăzută, imaginea ascunde lumea văzută²⁸. Dar mai există ceva, dus de puhoiul de imagini într-o direcție pe care nici măcar n-o poate bănuî, omul începe să se comporte mimetic: devine fragmentar (structura lui antropologică se ciunțește) și relaționează din ce în ce mai greu (atât părțile lui componente între ele, cât și cu semenii). Are loc un salt calitativ în urma cantității excesive.

Avem o relație proastă cu obiectele noastre, pe care am căpătat-o în urma revoluțiilor industriale. Günther Anders vorbește întâi despre „decalajul prometeic”²⁹, adică incapacitatea noastră de a ține pasul sufletește cu producția noastră, apoi despre „rușinea prometeică”³⁰, adică inferioritatea resimțită de om în raport cu calitățile propriilor produse, în urma cărora el nu mai este creator, ci creatura lor. Constatăm în acest caz inversarea unui raport profund, cel între erou și fapta eroică: omul obsolescent nu mai este

²⁴ Pr. Ioan CHIRILĂ, „Timpul și spațiul liturgic - repere ale gândirii teologice liturgice ortodoxe”, în: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” - Theologia Orthodoxa*, 2 (1993), pp. 65-75.

²⁵ Pr. Ioan CHIRILĂ, „Sfătuirea cu Dumnezeu sau rugăciunea ca re-intrare în Rai”, în: *Tabor*, 11 (2022), pp. 31-35.

²⁶ Pr. Ioan CHIRILĂ, „Studiu introductiv. Imaginarul religios”, în: Ioan CHIRILĂ (ed.), *Enciclopedia imaginariilor din România. IV. Imaginarul religios*, Polirom, Iași, 2020, pp. 13-28.

²⁷ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 38.

²⁸ Pr. Ioan CHIRILĂ, Diac. Stelian PAȘCA-TUȘA, Ioan POPA-BOTA și Claudia-Cosmina TRIF, „Light - icon/stained glass - illumination”, în: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 50 (2018), pp. 96-108.

²⁹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 50.

³⁰ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 57.

sursa și cauza lumii, ci lumea este sursa și cauza omului. Lumea vieții de fiecare zi cu care au de-a face oamenii este în primul rând a lucrurilor și a aparatelor pe lângă care există și semenii, nu o lume a oamenilor în care există și lucruri și aparate³¹. În plus, fiecare are acele principii pe care le au lucrurile pe care le posedă³². Dacă aparatele au devenit lumea, atunci această mutație are implicații teologice masive, pentru că omul evanghelic știa că doar cel care întoarce spatele lumii câștigă Împărăția Cerurilor, dar astăzi ne vine greu să formalizăm imperativul renunțării la cuptorul cu microunde, sau la motorul diesel, pentru a ne mântui. Tehnologia a devenit suportul și deghizarea patimilor din vechile tratate teologice, dar concomitent este tabu să spunem ceva împotriva tehnologiei, care trece drept neutră.

Numai că aparatele sunt ilustrarea unei nemuriri stranie: cea a reîncarnării prin producție în noi și noi aparate. Fiind exclus din existența lor serială, omul obsolescent se vede exclus de la singura imortalitate pe care o poate percepe. De aici gustul autoreificării (pentru care make-up-ul este un exemplu³³), singura formă acceptabilă de umilință a epocii noastre³⁴. Dacă ar putea, omul ar dezerta în tabăra aparatelor, de care încearcă să se apropie prin *human engineering*, ritualul de inițiere al epocii roboților. Putem vorbi în acest caz de *imitatio instrumentorum*, parodiare a *imitatio Christi* despre care a scris Thomas de Kempis. Și atunci, suntem îndreptățiți să vedem în sistemul tehnologic o formă cât se poate de prezentă de panteism, o reflecție a idolatriei omului contemporan față de aparate care nu este decât ilustrarea vechiului adagiu: suntem ceea ce iubim.

Individul devine „divisum”³⁵, este spart în nenumărate fragmente care sunt luate în stăpânire de entități diferite, inclusiv prin diviziunea muncii³⁶. Identitatea omului obsolescent este fundamental dezorganizată. Munca l-a obișnuit să fie ocupat, deci neliber. Organele lui trebuie să fie ocupate cu consumul, pentru a evita foamea chinuitoare care apare în absența obiectului consumului. Prin distracție, oamenii sunt dezbrăcați de individualitate, pentru că loisir-ul nu poate fi decât o prelungire a muncii. Omul obsolescent este „fragment uman specializat”³⁷ – unul și același om ar putea fi angajat în lagărul de exterminare și un bun tată de familie, spune Günther Anders. Oriunde apare totalitarismul, individul este primul „teritoriu ocupat”³⁸, per-

³¹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 62.

³² G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 350.

³³ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 65.

³⁴ A. POLLMANN, „Reification and Destruction. Gunther Anders and the Concept of History in 1941”, în: *Naharaim*, 13 (2019) 1-2, pp. 117-120.

³⁵ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 185.

³⁶ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 187.

³⁷ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 324.

³⁸ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 232.

soana este anulată, iar în cazul terorismului moale al zilelor noastre lucrurile nu stau deloc altfel.

Omul obsolescent este medial, adică a pierdut statutul de „ființă care acționează” pentru acela de co-făptuitor. Telosul acțiunii îi scapă, co-făptuirea este activ-pasiv-neutră. Neavând scop, este lipsit și de viitor, și de timp. Nu are conștiință pentru că activitatea în care este antrenat nu i-o solicită³⁹. Ca făptaș, el seamănă cu fapta lui. Principiile lui sunt cele ale lucrurilor pe care le posedă. Nu este rău, dar nu prin alegerea binelui, ci printr-un decalaj dintre fapte și lucruri pe care nu-l poate controla. De aici o violență fundamentală: se comportă cu persoanele de parcă ar fi lucruri, iar cu lucrurile de parcă ar fi persoane.

Exigențele vechilor virtuți sunt abandonate de logica producției și a consumului, care îl obligă pe omul obsolescent la neglijență. Doar dacă este neglijent și distrugător poate asigura nemurirea producției. Grija pentru lucruri ar asasina civilizația noastră, așa cum a devenit ea. Or, grija este o virtute capitală pentru devenirea spirituală. Neexersată în cele mici, nu poate fi pusă nici în slujba celor mari. Societatea de consum formează caractere incompatibile cu drumul spiritual, iar imperativele ei sunt contrare celor ale Bisericii. Ar trebui, probabil, să ne gândim la consumator ca la „noul bogat”, în fața căruia ușile mântuirii sunt închise (cf. Mt 19, 23-24).

Günther Anders vorbește despre o ontologie economică ale căror axiome dau seama despre starea de azi a omului. Prima este aceea că realitatea este produsă prin reproduceri; abia la plural, abia ca serie este „ființa”⁴⁰, altfel spus, o dată e niciodată; ceea ce se produce o singură dată nu „este”, singularul aparține neființei. Ontologia economică începe cu banda de montaj, care e matricea ființării economice. Ea nu poate fi decât distrugătoare în raport cu persoana umană, a cărei esență este irepetabilitatea, atunci când se revendică de la Ființa divină, care nu se repetă niciodată. Miza benzii de montaj depășește simpla producție de piese ieftine, devenind metafizică atunci când vrea să demonstreze că poate organiza un univers al repetabilității, grefat pe universul irepetabilității creat de Dumnezeu. A doua axiomă a ontologiei economice privește calitatea noastră de scopuri ale creației: inutilizabilul nu există, sau nu merită să fie⁴¹. Dreptul nostru înăscut de a nu fi mijloc în vederea a ceva, ci chiar acel ceva, a fost înlocuit cu un „antropocentrism pudic”⁴², echivalent cu a nu avea niciun loc în cosmos. Iar compensațiile sunt triste: a-fi-imagine și a fi materie primă trec în zilele noastre drept ceva mai „ființător” decât ființa⁴³.

³⁹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 347.

⁴⁰ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 225.

⁴¹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 230.

⁴² G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 235.

⁴³ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 256.

Iar ontologia economică stă la baza ideologiei consumismului. Un bun care vrea să devină proprietate (opusul consumului) are ca trăsătură esențială timpul. Bunurile care nu oferă această posibilitate nu pot avea proprietari. Un bun de consum, imediat după folosire este și epuizat, iar foamea noastră izbucnește din nou. Esența mărfurilor de consum este aceea de a exista spre a nu exista. Nimic n-a fost vreodată atât de departe de conceptul de eternitate ca o societate a produselor de unică folosință. Un consumator desăvârșit nu poate avea nici intuiția eternității, nici a lui Dumnezeu. Crearea unei stări de necesitate continue reprezintă una dintre activitățile principale ale tuturor producțiilor. Asceza eliberează, producția înrobește. Dacă judecăm pornind de la efecte, contrariul ascezei nu mai este desfrâu, ci producția (ori producția este noul nume, acceptabil social, al desfrâului).

Într-o lume a confuziei, consumatorul este „eremitul de masă”⁴⁴. Altfel spus, gusturile care îi sunt inoculate aparțin tuturor, dar satisfacerea lor o trăiește solistic, în deplină izolare. Noul om masificat este dispersat în raport cu semenii lui, de care nu este conștient⁴⁵. El nu poate tânji după izolarea în pustiu, pentru că este deja izolat în casa pe care radioul și televiziunea i-au spectralizat-o, și nu poate porni spre căutarea sinelui și a lui Dumnezeu pentru că nu are timp și instrumente ca să le bănuiască existență. El este captiv consumului, și nu mai are, după cum spune în mai multe rânduri Günther Anders, nici măcar libertatea de a înțelege starea lui de nelibertate.

Iar consumismul este premisa conformismului, numele stării de captivitate. Un conformist își suprapune conținuturile vieții sale sufletești cu conținuturile care-i sunt livrate în chip de lume. Întrucât în sistemul conformismului cererea și oferta au fost aduse la congruență, ofertele sunt imperative, adică o formă blândă de violență. Sufletul congruistului este îngrozitor de plin, inundat de lumea care năvălește în el. Această afirmație are implicații teologice profunde, pentru că pune sub semnul întrebării persistența antropologiei biblice. Știm că omul este compus din trup, suflet și duh, după cum ne spune Apostolul Pavel (*Evr* 4, 12). Or, dacă bariera dintre suflet și lume a fost erodată și în cele din urmă a cedat, iar lumea invadează sufletul fără să întâmpine nicio formă de rezistență, atunci vechea antropologie nu se mai aplică în cazul omului obsolescent, care nu numai că a devenit un *divisum*, dar și-a pierdut și integritatea personală⁴⁶. Noua structură care îl confiscă este un hibrid între lume și om, dar în care omul este fagocitat, închis

⁴⁴ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 142.

⁴⁵ V. GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, pp. 358-364.

⁴⁶ Pr. Ioan CHIRILĂ, „Elemente de antropologie biblică: persoană/subiect, sine și suflet”, în: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” - Theologia Orthodoxa*, 1 (2009), p. 130; Pr. Ioan CHIRILĂ, „Antropologia integrală și provocările tehnosciențelor”, în: Mircea Gelu BUTA, *Resacralizarea relației medic-pacient*, Renașterea, Cluj-Napoca, pp. 15-16.

ermetic ca o crisalidă din care nu va mai ieși niciodată fluture. Ori trebuie să ne gândim că lumea s-a mutat, s-a relocalat din afară înăuntru, în detrimentul sufletului⁴⁷. Numim această fuziune „lumea-care-a-capturat-omul”, transformându-l în om obsolescent, adică dispensabil, care continuă să fie deși nu mai e nevoie de el, ca un prizonier inutil transformat într-o povară de care trebuie avut grijă pentru că, dintr-o neglijență impardonabilă, nu a fost ucis atunci când încă era combatant.

Conformismul triumfător face să dispară diferența specifică dintre oameni: suntem făcuți identici de același nutreț mediatic⁴⁸. Definiția conformismului: a-nu-fi-tu-în-suși⁴⁹. Așadar, conformismul este un mecanism de nivelare care abolește diferența dintre cunoașterea de sine și cunoașterea celuilalt, pentru că inclusiv diferența dintre sine și celălalt se estompează. Societatea se transformă într-o imensă bandă de montaj care scoate oameni de serie, după modelul produselor de serie. Sineitatea (a fi un sine) devine în aceste condiții echivalentul unui eșec, cel de a fi noi înșine. Psihologia modernă, megafon al forțelor conformismului, distruge sineitatea omului. Conformismul duce la non-existența persoanei⁵⁰, pe care o înlocuiește cu un hibrid între om și lume.

Apocalipsa

Există, în *Obsolescența omului*, o prezentă când explicită, când difuză a apocalipsei. Nu trebuie să ne așteptăm la o exegeză a textului Sfântului Ioan Teologul, „în ochii căruia ziua cea de pe urmă, deși din vina omului, nu era produsă de el”⁵¹. Mai degrabă de o analiză a unor concepte care s-au vidat de sensurile lor, odată ce lucrurile pe care le desemnau au început să nu mai fie. Am fi contemporanii unei apocalipse la ralanti, cum spunea Jean Baudrillard, un sfârșit fără sfârșit al istoriei, din care lumea și omul ar fi fost deja evacuați. O suită de cataclisme mute ar fi năruit vechile categorii filosofice la care astăzi nu mai știm să ne raportăm, iar dacă am ști ar fi ori-cum inutil. O devălmășie de vechi franjuri ale lumii ar coexista cu entități hibride noi care sunt-nu-sunt, la care nu știm să ne raportăm pentru că evenimentele s-au mișcat mai rapid decât gândirea.

Revoluțiile industriale sunt, după Günther Anders, trepte ale devastării. Prima revoluție industrială a avut loc la mijlocul secolului al XIX-lea și a avut ca rezultat emergența principiului tehnic după care se ghidează acti-

⁴⁷ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 152.

⁴⁸ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 91.

⁴⁹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 218.

⁵⁰ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 206.

⁵¹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 435.

vitătea omului: a produce, cu ajutorul mașinilor, alte mașini (sau, cum va reformula în introducerea celui de-al doilea volum, „principiul mașinalului”). În cursul celei de-a doua revoluții industriale, începe producția de nevoi⁵², iar concomitent nu mai există acte sau obiecte care să nu fie mijloace⁵³, într-o inflație care anulează sensul scopurilor finale⁵⁴. A treia revoluție industrială și ultima (pentru că nu mai există timp, ci un răgaz până la epuizarea ultimelor consecințe ale apocalipsei) a înlocuit lumea cu tehnica, adică instaurarea obligativității a tot ceea ce e posibil din punct de vedere tehnic, lumea devenind capabilă să-și producă propria dispariție, bomba atomică.

Conceptul de lume este prima victimă, dispărută deja în spatele imaginilor sale, produse de radio și televizor, în care omul obsolescent crede că trăiește. Și de aici exegeza pe care Günther Anders o face personajelor Estragon și Vladimir ale lui Becket din piesa *Așteptându-l pe Godot*: eroii sunt „clovni leneși și paralitici”⁵⁵ care sunt în viață, dar nu și în lume, adevărate anticipări ale omului obsolescent. Acestea trăiesc după o logică pe dos. Dacă eroul clasic spunea: „Am timp, deci aștept”, beckettienii setează așteptarea ca premisă a existenței timpului. Lumea spre care se îndreaptă aceste prototipuri umane este numită de Günther Anders cu o vocabulă existentă în mai multe povestiri germane, *Schlaraffenland* – *Țara Maimuțelor Leneșe*⁵⁶, locul în care nevoile noastre sunt satisfăcute nemijlocit⁵⁷, adică fără timp și fără spațiu. Locuitorii ei sunt aspațiali și atemporal. Dacă în aetas aurea nu exista nicio dorință, în Țara Maimuțelor Leneșe acestea sunt satisfăcute instantaneu, pentru că maimuța leneșă nu se privează de nimic. Or, principala ambiție a tehnicii dezvoltate și utilizate în epoca noastră are drept scop abolirea „dependenței de mijlocire”⁵⁸. Avem de-a face, cum altfel, cu un nou paradis în care fiecare este un dumnezeu, dar nu prin îndumnezeire, ci printr-o conectare ficțională la strămoșul nostru darwinian, maimuțirea despre care vorbea Emil Cioran.

Putem vorbi despre un cataclism care ne-a luat gândirea, atât sub forma proceselor cât și a rezultatelor. Judecățile ni se livrează deja sub forma emisiunilor radio și TV, care întâi șterg diferența dintre lume și știre, apoi transformă judecata în imagine, renunțând la forma ei clasică. Însă nu doar acestea, ci mărfurile sunt în sine judecăți camuflate. Omul obsolescent nu mai

⁵² G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 18.

⁵³ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 388.

⁵⁴ J. R. MENDES, „The concept of „Universal apparatus” (Universalapparat) in Gunther Anders”, pp. 97-98.

⁵⁵ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 268.

⁵⁶ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 244.

⁵⁷ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 358.

⁵⁸ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 359.

are nevoie de reflecție într-o lume în care judecățile sunt prefabricate⁵⁹, iar el este de acord cu ele înainte de a și le apropria, printr-un reflex conformist pe care psihologia modernă îl promovează sub numele de adaptare. În paralel, pierderea vorbirii, care ne-a fost preluată de aparate, este masivă și se traduce prin sărăcirea și abrutizarea limbii, împreună cu suprimarea dorinței de a vorbi⁶⁰, care duce la sărăcirea și abrutizarea trăirii. Paradoxal, în epoca cea mai opulentă material, oamenii se găsesc în sărăcia existențială cea mai cruntă. Căci fără subtilitatea și bogăția vorbirii nu poate exista subtilitatea și bogăția noastră interioară: „omul este tot atât de articulat pe cât articulează el însuși și devine tot atât de nearticulat pe cât nu articulează”⁶¹. Iar ca dezastrul discernământului să fie complet, suntem contemporanii unei fantastice nivelări a contrariilor: activitatea a devenit o variantă a pasivității, distrugerea și reconstrucția nu mai sunt opuse⁶², efectele transcend cauza⁶³. Visul industriei este o omenire formată din „săraci plini de mijloace”⁶⁴ (adică săraci-bogați). Sunt demontați pereții dintre activitate și pasivitate, dintre sfera privată și sfera publică, dintre suflet și lume. Ultima barieră este esențială pentru mântuire.

L-am înlocuit pe Dumnezeu cu bomba atomică, obiect abnorm, sui generis, singurul exemplar al genului său⁶⁵. Bomba nu e mijloc, este atingerea absolutului. Ne-am însușit atributele divine: dacă există ceva în conștiința omului obsolescent care să fie considerat infinit sau absolut, acest ceva nu mai este puterea lui Dumnezeu, ci puterea noastră⁶⁶. În locul creatio ex nihilo, avem reductio ad nihil. Suntem titani, iar omnipotența pe care ne-am apropiat-o este capacitatea de a distruge lumea, pe care deja am distrus-o. Concomitent, suntem pigmei, adică, după cum spune Günther Anders: „Acestei omnipotențe cu totul noi îi corespunde o neputință cu totul nouă”⁶⁷. Faptul că în privat suntem inofensivi nu înseamnă că nu putem declanșa catastrofa totală ca o inovație tehnică oarecare⁶⁸. Suntem condamnați la finitudine din cauză nu putem avea nevoie decât de prea puțin (lipsa noastră de lipsă). Dar finitudinea noastră este contrabalansată de infinitudinea posibilităților noastre de producție. Defectul nostru fundamental este incapacitatea noastră de a ne imagina la fel de mult pe cât

⁵⁹ V. GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, pp. 359-360.

⁶⁰ V. GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, pp. 91-99.

⁶¹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 150.

⁶² G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 44.

⁶³ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 67.

⁶⁴ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 51.

⁶⁵ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 299.

⁶⁶ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 238.

⁶⁷ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 432.

⁶⁸ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, pp. 356-357.

putem produce și întreprinde. Noi nu ne depășim pe noi înșine în fapte, ci suntem principala noastră piedică în imaginarea unor fapte aflate perfect la îndemâna noastră.

În *Cuvântul înainte al celei de-a cincea ediții* care prefătează volumul I, Günther Anders enunță explicit trei dintre tezele sale despre relația pe care o avem cu obiectele. Le vom relua aici pentru că ultima este, în esența ei, de natură teologică: „că nu suntem pe potriva perfecțiunii produselor noastre; că producem mai mult decât ne putem imagina și putem fi responsabili; și faptul că noi credem că, dacă putem, ne este și îngăduit – ba nu: chiar trebuie, ba nu: chiar suntem obligați”⁶⁹. Scurtcircuitul putem – avem voie – trebuie (altfel spus: putere – permisiune – obligație) înseamnă prăbușirea tuturor cenzurilor etice, a tuturor barierelor morale, dar mai ales a distanței dintre potențialitate și act. Or, apocalipsa înseamnă, în termeni scolastici, epuizarea tuturor potențialităților prin trecerea lor în act. Orice lume se sfârșește atunci când n-a mai rămas nimic care să mai poată fi în ea, iar a noastră nu va face excepție. În momentul în care omul obsolescent se simte obligat să treacă totul în act, putem spune că este atras cu cea mai mare viteză de care este capabil de epuizarea tuturor posibilităților.

Confuzia dintre realitate și ficțiune, semnul morții lumii, a atins asemenea cote, șabloanele sunt atât de realiste, încât în lumea omului obsolescent minciuna nici măcar nu mai este necesară (pentru că oricum „se adevărește”⁷⁰). Altfel spus, abandonarea adevărului s-a făcut la o scară care nu mai justifică efortul de a minți punctual, pentru că „se minte adevărat”⁷¹. Minciuna are sens atât timp cât există un adevăr pe care să ne putem bizui, care să ne cheme și la care să putem ajunge⁷². Or, situația omului obsolescent este fără ieșire: „iar acum stăm așa, în fața unui imprimat care pretinde să fie o fantomă, care pretinde să fie o replică, ce pretinde să fie lumea. Și îl consumăm și devenim asemenea lui”⁷³. Putem vorbi deci despre o apocalipsă a adevărului. N-ar trebui să ne înșele aparențele de „calm escatologic”⁷⁴ (sau „orbul apocalipsei”⁷⁵) de care dă dovadă omul obsolescent. Sfârșitul lumii este la fel de neînțeles ca și propriu sfârșit, iar aceasta este consecința faptului că viitorul nu mai „vine”, ci este fabricat de oameni. De fapt, absența viitorului ar trebui să fie considerată dovada cea mai bună a faptului că lumea, așa cum ne-a fost transmisă de Evanghelie, a fost deja devorată de apocalipsă.

⁶⁹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 31.

⁷⁰ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 2, p. 181.

⁷¹ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 245.

⁷² V. GHEORGHE, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, pp. 233-235.

⁷³ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 241.

⁷⁴ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 328.

⁷⁵ G. ANDERS, *Obsolescența omului*, vol. 1, p. 315.

Concluzii

Am fost tentați să contopim cele două capitole, *Lumea* și *Omul*, într-unul singur, numit după noua realitatea: „lumea-care-a-capturat-omul”. Dacă nu am cedat este pentru că nutrim sincer credința că cele ce sunt despărțite dintru început, trebuie să rămână distincte până la sfârșit. Asta nu înseamnă că hibridarea, forma predilectă a confuziilor contemporane, nu este o realitate care trebuie conștientizată. A venit vremea ca fenomenul de heterozis pe care îl cunosc prea bine agricultorii și zootehniștii, manifestat prin creșterea vitalității la încrucișarea a două soiuri, să fie inclus și în analizele teologilor, sub forma unui avertisment: realitățile hibride (de tipul „lumea-care-a-capturat-omul”) tind să aibă o vitalitate neașteptată. Viteza cu care își schimbă morfologia aceste realități, pe lângă care se adaugă caracterul lor surprinzător, a copleșit rutinele consolidate timp de secole ale Bisericii. Lecturile teologice trebuie să devină parte din efortul de înțelegere pe care teologul trebuie să-l îndrepte asupra lumii.

În opinia noastră, noile categorii teologice, care ar da seama despre apocalipsa în care a intrat partea noastră de lume, țin de o prelungire a teologiei care să analizeze infernul. Cât timp acesta era pe alt tărâm, ne-am permis să vorbim despre el în termeni metaforici: foc, smoală, arșiță. Dar acum, de când infernul a năvălit în locul și timpul lumii noastre, ignorarea lui nu mai este un lux pe care să ni-l putem permite. Dacă admitem că drumul spre îndumnezeire, vocația noastră pe pământ, trece prin redobândirea stării paradisiace, adică răscumpărarea de sub robia păcatului strămoșesc, atunci drumul spre paradis nu poate începe decât prin redobândirea condiției de om evanghelic, care poate fi păcătos, dar a cărui sete de Dumnezeu îl menține într-o stare de disponibilitate spirituală.